

Muuseumide ühiskondliku eesmärgi areng

Alf Hatton

29. veebruar 2008

Käesoleva artikli põhiväide on: erialaajakirjades postuleeritavad muuseumide ühiskondlikud eesmärgid ning nende ümber käivad vaidlused (rääkimata juhtimisdilemmadest, mis neist tuleneda võivad) on tegelikult alguse saanud Vana-Kreeka klassikalise ajastu muuseumide kontseptsioonist.

Codrington järeldas 1936. aastal, olles vaadanud läbi, nagu ta ise seda nimetas, “mahuka kirjanduse muuseumide teemal”:

“On liigagi ilmne, et sõnades on ideaalset muuseumi loodud mitmeid kordi. Mida aga ei ole tehtud – ei ole kindlaks määratud neid ideid, mis varitsevad selle heade kavatsustega idealismi taga, et teha selgeks, mida muuseumid suudavad teha ja mida mitte.” (Codrington, 1936, 464)

Muuseumide ühiskondlike rollide teemaga seotud erinevaid ideid on vähemalt muuseumide erialases kirjanduses üsna järjepidevalt arutatud. Kuid varjatud vaidlus tekib tihtipeale siis, kui vaadeldakse juhtimisküsimusi ning eelkõige neid, mis hõlmavad muudatusi.

Kirjanduses otsitakse ka tänapäevast ühiskondlikku relevantsust, kuid aeg-ajalt esineb õigustusi väidetavalt iganenud rollide säilitamiseks – s.t soovitakse alles hoida “kitsamaid” rolle nagu säilitamine ja teadustöö, ning kui ka mitte eraldi võetuna, siis nende tasakaalustatud segu:

“Siinkohal peab rõhutama, et muuseum teeb seda omal riisikol, kui ta suunab kogu oma energia eemale oma traditsioonilisest rollist olla inimkonna kätetöö ja looduse sünnitiste koguja ja säilitaja. Kogud on institutsiooni süda ning ükskõik kui suur külastajaprogrammide arv ei tee tasa nende puudumist. Kuid kogud eksisteerivad ja neid säilitatakse selleks, et kõik saaksid neid näha ja nautida, ning osa muuseumi energiast peab kulutatama ka sellele, et külastajad tunneksid end muuseumis hästi. Muuseumitöötajad arvavad liiga tihti, et ühiskondlikuks heakskiituks piisab säilitaja funktsioonist. Nad kaotavad silmist institutsiooni laiema ühiskondliku rolli.” (Dickenson, 1988, 149)

Käsitledes muuseumide sotsiaalteooriat, kerkivad üles mõned kõrvalküsimused:

- Kas on olemas mingi ühtne eesmärk – üksainus ühine teenus, mida muuseumid ühiskonnale pakuvad?
- Kui jah, siis kas see on nn muuseumide monopol?
- Kui ei, siis kas neid eesmäärke ja rolle on mitu ning ühiskonnale pakutakse mitmesuguseid teenuseid?
- Kas on olemas teatud “muuseumlikkuse” skaala, millele muuseumid saavad end paigutada ja mille abil end mõõta?

- Või on olemas algupäraselt erinevat liiki muuseumid, mis täidavad ühiskonna jaoks täiesti erinevaid rolle?
- Kas aja jooksul on toimunud muutus või palju muutusi, mis tähistavad muuseumide arengu- või evolutsioonilist rada?
- Kuivõrd paindlikult muuseumid reageerivad muutunud nõudmistele – eeldades, et nad tõepoolest reageerivad?
- Kuivõrd on muuseumid võrreldavad sarnaste, lähedaste ja/või muude ühiskondlike institutsioonidega avalikus sektoris?

Suurbritannia muuseumidel on kindlasti olnud raskusi oma rolli ja kulutuste õigustamisel: see on pidev teema muuseumide diskursuses ja kirjanduses vähemalt alates 1930. aastatest (nt Markham, 1938).

Muuseumide ühiskondliku rolli/ühiskondlike rollide küsimusel ja sellega seotud valikute tegemisel on reaalsed tagajärjed:

- Kuidas saab muuseumide tegevust mõõta?
- Kas mõõtmine peegeldab tõelisi ja/või tajutavaid ühiskondlikke funktsioone?
- Kas rakendatavad mõõdikud mõjutavad tegelikkuses teatud ühiskondlike rollide ülevõtmist ja teatud rollidest loobumist ning ka tõepoolest viivad selleni?

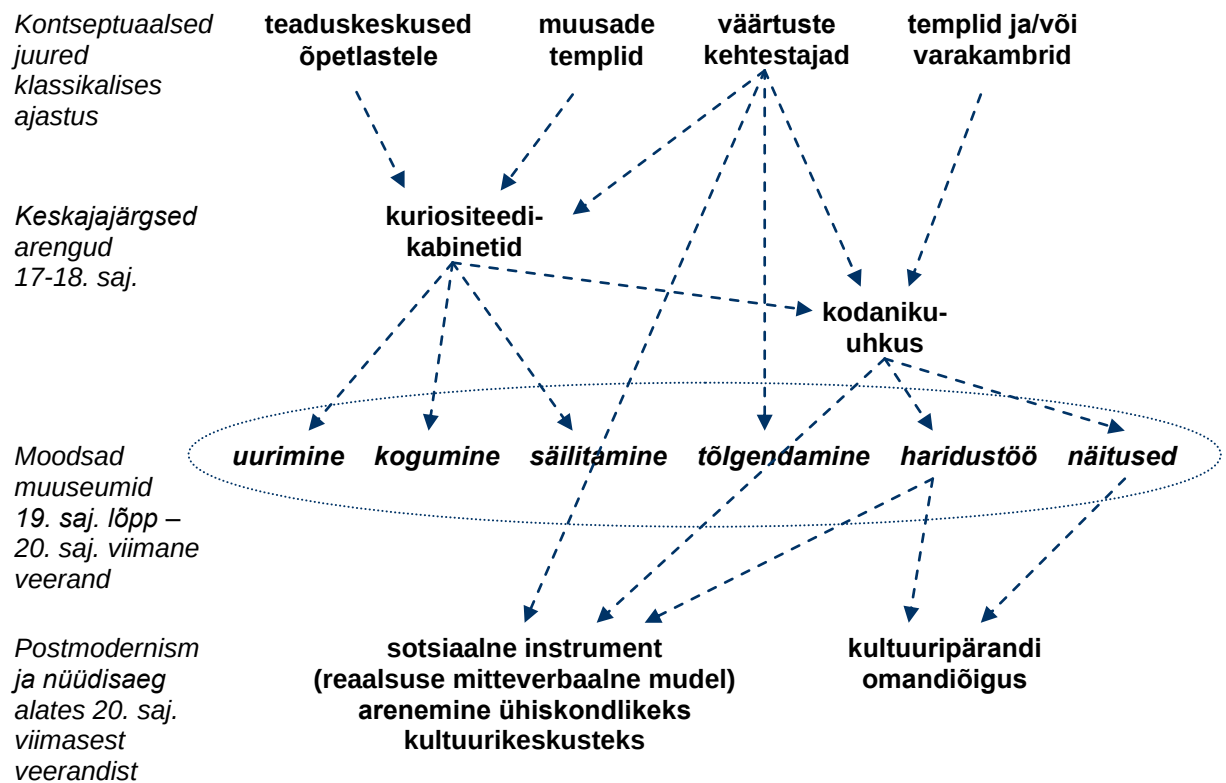
Kui me nõustume, et eksisteerivad erinevad rollid, siis on vaja erinevaid mõõdikuid, mis kajastaksid erinevaid tulemusi ning need peab kavandama spetsiaalselt erinevate rollide hindamise jaoks. Üks lihtne tulemusnäitajate komplekt ei sobi kõigi jaoks:

- Kas see on kesk-, piirkondliku või kohaliku omavalitsuse vastutusala? (“Kas see, kes maksab, tellib ka muusika?”)
- Kui suur mõju peaks nendes küsimustes olema professionaalsetel muuseumitöötajatel, arvestades nende erialast huvi?

Kuigi me tajume muuseumi kontseptuaalseid juuri tänapäeval kahtlemata “modernses” vormis, võib nende alguspunkti leida Euroopa klassikalisest ajastust.

Teaduskeskused eksisteerisid läbi terve klassikalise ajastu, võisteldes templite ja varakambritega, mis kõik kehtestasid teatud mõttes väärtusi – õpetlaste, preestrite, rikaste omanike ning nende kombinatsioonide väärtusi. Teaduskeskused ei kogunud mitte ainult vanu käsikirju, vaid ka kuriositeete ning nende (toonase) maailmapildi jaoks teaduslikult huviväärseid objekte. Templid kogusid reliikviaid ja ohvriande. Rikkad uhkeldasid oma varakusega, kogudes reliikviaid, haruldusi, skulptuure – mida kaugemalt saadud, seda prestiižikam kollektsionäärile. Need muuseumide eellased on nüüdisaegses vormis hästi dokumenteeritud (nt Lewis, 1984, 7 *et seq.*) ning on tõendeid, et organiseeritud kogumise fenomen esines ka väljaspool Euroopat (nt Ripley, 1968, 19).

Seega võib muuseumide kontseptuaalseid juuri näha erinevates klassikalise ajastu üksustes. Muuseumide kontseptuaalsete juurte ulatus ja areng ajas on näha alljärgneval joonisel.

Keskajajärgsel perioodil taaselustasid mitmed entusiastid klassikalise ajastu muuseumilaadseid tegevusi. Kloostrid, kirikud ja jõukad inimesed säilitasid kuni reformatsioonini oma varakambrid, kuriositeetide kogud ja reliikviad. Just nende varakate inimeste kogud arenesid 16. ja 17. sajandi *Cabinettideks* ja *Wunderkammeriteks*.

Viimaseid on lihtne seostada mõnevõrra hilisema “kodaniku-uhkuse” mõistega: kui mõnel majal või linnal oli taoline kollektsioon, siis usuti, et see tõstab prestiižikust. Nii asutati mitmetes viktoriaanlikes linnades oma muuseumid, millest paljud põhinesid ühe kollektsionääri kogul. Paljud kuulsad muuseumid alustasid sel moel: näiteks Sir Joan Soanes’i muuseum, Briti Muuseum.

Colbert, näiteks, nägi muuseumi kui uurimisasutuste liitu ning uskus, et jõukate üksikisikute kogudest tekkinud renessansiaja kabinetid on moodsate muuseumide tõelised eelkäijad (1961). Ta järeldas, et muuseumidel on vaid kaks põhifunktsiooni: *säilitamine* ja *tõlgendamine*. Esmane ülesanne on tegutseda *hoidlana* objektide jaoks, mis on väärt säilitamist. Teiseks, muuseumide olemus seisneb *tõlgendamises* – seda läbi näituste ja teadustöö, kusjuures näitused on teisel kohal, kuna need kasvavad välja teadustööst. See oli üsna levinud – ning tihtipeale tugevat vastuvaidlemist leidnud – vaade muuseumide rollile 20. sajandi esimeses pooles.

“Moodsa muuseumi” defineerimist tema funktsioonide kaudu alustati 20. sajandil (nt Alexander, 1979, 88; Meyer, 1979, 18; ja Weil, 1983, 31-55):

- *Kogud* – kultuuripärandi üksus, mis lihtsalt kogub kokku objektid, mida usutakse olevat vaja *säilitada*, ning sekkub, et hoida ära nende objektide

hävimine (teatud objektide kategooriad, nt arheoloogilised alad, kannavad üle kogu maailma endiselt seda staatust, olles kaitstud erinevates seaduslike vormide abil)

- *Teadustöö* – nende objektide kui “tõendusmaterjali” akadeemiline hindamine
- *Näitused* – eelmise funktsiooni abil omandatud uute teadmiste eksponeerimine publikule (viimasel ajal langeb see mõnikord tasemele “et oleks lihtsalt midagi vaadata”)
- *Tõlgendamine* – teadusliku keele ja nägemuse tõlkimine külastajatele arusaadavasse vormi

Kõik need funktsioonid defineerivad, *kuidas* muuseumid ühiskonda teenivad – kuid ei ütle *miks* – ning suurema osa 20. sajandist tihtipeale väideti, et just see ongi muuseumide *raison d'être*, jättes lõppjärelduse või tulemuse välja ütlemata, eeldades, et see on sõnadeta mõistetav ja/või kõigile arusaadav, kuid “head asja peab võrdlema teiste heade asjadega” (Wilding, 1985, 122). Niisiis ei ole minu vaidlus muuseumide ühiskondliku relevantsuse põhjendamise küsimuses uus. Seda ei ole ka selle vaidluse parameetrid ega tagajärjed otsustusprotsessi juhtimise jaoks.

Suurbritannia muuseumiprofessionaalid sel teemal 20. sajandi teisel poolel enamasti ei arutlenud, rääkimata rahastajate huvist selle eelduse vastu, kuni Riigikontroll (vt allpool) näitas üles *ärijuhtimislikku* huvi muuseumide saavutuste vastu, õigemini nende *puudumise* vastu (nagu nad hiljem defineerisid).

Avardus ka muuseumide missioon, kuhu lisandusid järgmised mõisted:

- *Kultuurikeskused* ja *Sotsiaalsed Instrumendid* – muuseumi muutumine multifunktsionaalseks keskuseks, millel on arenenud sotsiaalne teadlikkus ja soov sel teemal kaasa rääkida
- Tunnustati ka rolle, mis seonduvad *Varanduse*, *Amuleti* ja *Sümboliga*

Kadunud Stephen Weil, endine Smithsonian'i juhataja, lisas siia:

- *Naudingu*, *Lõõgastuse* või *Kosutuse* kehastused, s.t algne *Muusade templi* idee
- *Haridus* selle kõige laiemas tähenduses – nii formaalne, s.t millegi uue õppimine, kui ka lihtsalt õppimine
- ning *Väärtuste Kehtestaja* roll (1983, 32-51)

Idee muuseumist kui *ühiskonna kollektiivse vajaduse väljendusest* – vajadus institutsiooni järele, mis teeb avaldusi ajas ja ruumis suhteliste seisukohtade osas ning kehtestab väärtusi kultuuri jaoks selle kõige laiemas mõttes – formuleeriti natuke varem: *muuseum kui reaalsuse mitteverbaalne mudel* (Cameron, 1971, 16).

See on muuseum kui *kogukonna kollektiivne mälu* või kõigi “kollektiivne mälu” (Gurian, 2006, 2) – mõlemal juhul luues ja kujundades seda mälu ning olles selle poolt kujundatud.

Kõik need ühiskondliku eesmärgi mõisted näivad olevat põimunud muuseumi tegevustega muuseumi kui avaliku institutsiooni arengu algusaegadest saati 19. sajandil. Näib, et alates sellest ajast on nad ka üksteisega võistelnud.

Mõningatel oli 19. sajandil väga kõrged lootused muuseumide *ühiskondliku mõjususe* osas, nagu Hewison (1987, 86) täheldab:

“Tööstusliku põhjapiirkonna puhkevates linnades hakati asutama muuseume ja raamatukogusid töölisrahva meelelahutuseks ja kosutuseks. Need pidid tõstma linnade moraalselt ja hariduslikku fooni ning toimima purjutamise ja hooramise vastu.”

Selle peale võib valla vallatult märkida, et oli hea, et tol ajal muuseumide tulemusnäitajaid ei olnud, millega nende täielikku läbikukkumist mõõta!

Säilitustegevus (nt Alexander, 1979, 6-8; Lowenthal, 1985, 75) võistleb turismiga (Horne, 1984, 10), millest viimane ei ole muuseumide jaoks kindlasti mitte väga hiljutine areng. Need on “tsiviliseeritud ühiskonna vaimu käegakatsutavad tunnused” (Gurian, 2006, 33). Kuid Mead siiski kahetses – ja ta ei olnud üksik hääl –, et muuseumil lubati muutuda lihtsalt “paigaks, kuhu minna”... (1970, 23).

Kahe osapoole vaidlus muuseumide ühiskondliku eesmärgi üle on ilmselgelt juurdunud. Sageli levinuim vaidluspunkt muuseumide diskursuses – ühiskondliku eesmärgi dihhotoomia –, on tegelikult välja kasvanud “moodsa muuseumi” mõistest: muuseumid olid kas üks või teine asi, nt kas *haridus* vs *meelelahutus*, *teadustöö* vs *tõlgendamise*, ja paljud teised sarnased must-valgel mõtlemisel põhinevad kombinatsioonid.

Seda võib ka näha kui poolenisti eetilist dilemma, mis tekkis ajaloolisel perioodi, mil “moodne muuseum” arenes, ning mis tegelikult põlistas olemuslikult Viktoriaanlikku ideaali:

“...sajandi keskpaiga üks põhiprintsiipe oli järgmine: üldrahvalik meelelahutus peab olema kombineeritud haridusega. Massid vajavad juhendatud naudinguid.” (Steegman, 230-1)

Teiste sõnadega, muuseum peab *harima*, et õigustada *meelelahutuslik* olemist.

Nimetatud dihhotoomiat on kirjutatud selle arvele, et muuseumides kasvas huvi mittetraditsiooniliste akadeemiliste teemade, nagu näiteks sotsiaalajaloo vastu. See tähendas akadeemiliste käsitusviiside lahknemist, mis ise tekitasid nähtava eesmärgi konflikti:

“Professionaalsete huvide segunemine on tekitanud kaks võistlevat käsitusviisi, mis tegelevad artefaktide ja hariduse ühendamise probleemiga. Need käsitusviisid ei esinda mitte niivõrd teadlikke mõtlemiskoolkondi kui vaatenurki ja suundumusi, mis tihtipeale põhinevad läbiuurimata eeldustel

selle kohta, mis ja mille jaoks on ajalugu. Need on ideed, mida üksikud muuseumispetsialistid suuremal või vähemal määral jagavad, kuid eriala tervikuna jaguneb aina enam ja enam nende vaatenurkade järgi kaheks. ” (Ettema, 1983, 62-2)

Gurian tabab seda dilemmat suurepäraselt: “...objekti-kesksed õpetajad vs kliendi-kesksed kaasajad” (2006, 3).

Ettema’ idee kahest “koolkonnast” – formalistid ja analüütikud (Ettema, *ibid.*, 63) – läheb natuke kaugemale, selgitades jätkuvat muuseumi ühiskondliku eesmärgi dihhotoomiat:

- formalistid – huvikeskmes on artefakt – muuseumi tegevuse ainus eesmärk ja õigustus
- analüütikud – objekt on laiema, selgitust vajavate tähenduste süsteemi jäänuk ning mitte eesmärk – *sõnum ise on eesmärk*

Ta teeb ka väärtusliku märkuse selle kohta, et üks eelneb teisele ning sellel on omakorda tagajärjed:

“Kuigi on väga tavaline mõelda muuseumifilosoofiast kui rangelt erialase huvi peegeldusest, siis formalistide vaatenurk tegelikult eelneb igasugusele eneseteadlikule ja selgele muuseumierialale. Tõepoolest, olulist rolli mängis väärtuste süsteem, mis põhjustas muuseumide kui avalike institutsioonide, seega ka muuseumieriala loomise.” (*ibid.*, 64).

Cameron täheldab (1971, 16), et kogu küsimus seisneb *Cabinettide* ja *Wunderkammerite* – moodsate muuseumide eellaste – varem *individuaalsete reaalsusemudelite institutsionaliseerumises*. Kui need ei olnud enam isiklikud kogud, vaid omanikuks muutus kogukond või ühiskond laiemalt, siis kerkis esile huvide konflikt esitatavate väärtuste osas.

Need küsimused saab taandada lihtsale analüüsile, kas muuseumid teenivad ühiskonda tervikuna või laiema ühiskonna kitsamaid osasid, või, nagu de Bary seda ütles:

“Muuseumi ei peaks esitama kui teadmiste templit, kus valgustust pakuvad need, kelle “käes on võtmed”, vaid pigem kui ideede vahetamise paika. Muuseumid võivad pakkuda üksikisikule võimalust saada tagasi kaotatud kultuuriline algatusvõime.” (1986, 143).

Suurbritannia Riigikontroll tunnistas võimalust eristada muuseumide ühiskondlike eesmärkide rõhuasetusi:

- Kollektsoonide, mis illustreerivad piirkonna või paiga kultuurilist, ajaloolist, teaduslikku või kunstilist elu, omandamine ja hooldamine
- Panustamine elukvaliteedi parendamisse

- Formaalse hariduse toetamine
- Turistide ligitõmbamine ja panustamine “paiga turundusse” ning piirkonda uute investeeringute meelitamine (1991, 5)

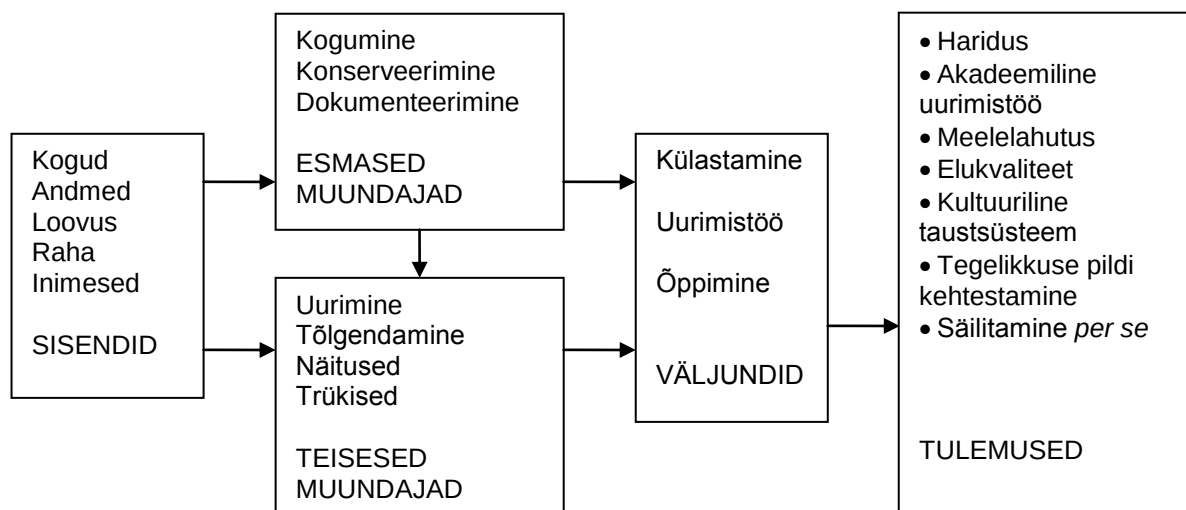
Cameron on vaidlust edasi arendanud: muuseumide ühiskondlikud ülesanded ja tegevusviisid on alati olnud muutumises, “vastavalt ühiskondlikele, diskursiivsetele ja majanduslikele imperatiividele” (2008, 2).

Ometi pesitseb see fenomen ikka veel juhtimisalases otsustusprotsessis:

- Kui hästi, kui palju, kui kiiresti ja kui efektiivselt muuseumid nendele ajuritele (*drivers*) reageerivad?
- Kuidas mõned muuseumid vähemalt näiliselt nii hästi ajuritele reageerivad ja teised üldse mitte?
- Mille alusel ühiskond, erinevad kogukonnad ja mitmed huvigrupid hakkavad muuseumi hindama?
- Kas missiooni osas saab olema teatud mitmekesisus, kas toimub n-ö muuseumide *liigistumine*, mis loob uue tüpoloogiat (kogukonnale keskendunud vs haridusele keskendunud vs objektile keskendunud vs arutelule keskendunud), mis lõpuks asendab olemasoleva, vastupidava ja mitte eriti kasuliku liigitamise (riiklik vs piirkondlik vs kohalik või ajaloo/arheoloogia vs kunsti vs sõjaline jne)?

Loomulikult viib muuseumi ühiskondlik eesmärk/eesmärgid võtmeotsusteni missiooni, strateegia ja poliitika osas. Seega on arutelu ühiskondliku eesmärgi/eesmärkide üle siiani muuseumispetsialistide jaoks äärmiselt oluline, eriti nende jaoks, kes on juhirollis.

Muuseumi tegevuste Väärtusahela Analüüs osutab selgelt, et eesmärgi valik – missioon – mõjutab strateegiaid ja poliitika ning liikudes väärtusahela mudelis tagurpidi, näeme, et see võiks mõjutada ka rõhuasetusi, kulutusi tervele hulga muuseumi tegevustele, nagu vihjab alljärgnev joonis.

Kuid see on vaieldav, kuna mitmed tegevused võivad ikkagi olla väärtuslikud *iseeneses* ja *iseenda pärast*. See on vaidlus muuseumi ühiskondliku eesmärgi üle, mis mõjutab – ja seda õigustatult – juhtimisotsuseid ja tegusid.

Muuseumi kontseptuaalsed juured kestavad edasi “moodsate muuseumide” juhtimises ning seda isegi nende arenevates postmodernsetes ja kaasaegsetes versioonides.

Viited ja bibliograafia:

Alexander, E P. (1979). *Museums in Motion*, Nashville: American Association for State and Local History.

Audit Commission. (1991). *The Road to Wigan Pier? Managing Local Authority Museums and Art Galleries*, London: HMSO.

Cameron, D F. (1971). The museum, a temple or a forum, *Curator*, XIV(1):11-24.

Cameron, F. (2008). Editor's introduction: Criticality and Contention: museums, contemporary societies, civic roles and responsibilities in the 21st Century, *AMOL: Australian Museums and galleries Online*, http://archive.amol.org.au/omj/volume8/volume8_ed.asp [accessed 22/02/2008].

Codrington, K De B. (1936). The Making of Museums, *The Nineteenth Century and After 1877-1936*, CXIX(710), April 1936: 464-475.

Colbert, E.H. (1961). What is a museum? *Curator*, IV(2):138-46.

De Bary, M-O. (1986). Temporary Exhibitions, 141-147 in C Bellow, ed. *Public View: The ICOM Handbook of Museum Public Relations*, Paris: The International Council of Museums.

Dickenson, V. (1988). *Management Development for Canadian Museums, Background Paper for Museums Policy Working Group*, Ottawa: Information Services, Communications Canada.

Ettema, M J. (1987). History museums and the culture of materialism, 62-85 in J Blatti, ed. *Past Meets Present: Essays about Historic Interpretation and Public Audiences*, Washington: Smithsonian Institution Press.

Gurian, E H. (2006). *Civilizing the Museum, The Collected Essays of Elaine Heumann Gurian*, London: Routledge.

Hewison, R. (1987). *The heritage industry, Britain in a climate of decline*, London: Methuen.

Horne, D. (1984). *The Great Museum: The Re-presentation of History*, London: Pluto Press.

Lewis, G D. (1984). Collections, collectors and museums: a brief world survey, 23-27 in J M A Thompson, et al. eds. *Manual of Curatorship*, London: Butterworths.

Lowenthal, D. (1985). *The Past Is A Foreign Country*, London: Cambridge University Press.

Markham, S F. (1938). *The Museums & Art Galleries of the British Isles*, Edinburgh: Carnegie UK Trust and T and A Constable.

Mead, M. (1970). Museums in a media-saturated world, *Museum News*, 49(1) September):23-25.

Meyer, K E. (1979). *The Art Museum: Money, Power, Ethics*, New York: Twentieth Century Foundation.

Ripley, D. (1969). *The Sacred Grove: Essays on Museums*, New York: Simon & Schuster.

Steegman, J. (1987). *Victorian Taste*, London: Century/The National Trust.

Weil, S E. ed. (1983). *Beauty and the Beasts*, Washington: Smithsonian.

Wilding, R. (1985). Financing museums: current and future trends, *Museums Journal*, 85(3):119-124.